

bahar 2000

YÜKSEKÖĞRETİMİN FİNANSMANINA ÖĞRENCİ KATILIMINI ÖNGÖREN YAKLAŞIMLARIN GEREKÇELERİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ

Dr. C. Ergin EKİNCİ

Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Bu çalışmanın amacı 1998-1999 öğretim yılında Hacettepe ve Erciyes üniversitelerinde öğrenim gören öğrencilerin bazı sosyo-ekonomik özelliklerinin ve yükseköğretimin maliyetlerine öğrencilerin katılımını öngören finansman yaklaşımlarının gerekçelerine ilişkin görüşlerinin saptanması ve değerlendirilmesi ile sınırlıdır. Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen anketin uygulanması ile elde edilmiştir. Araştırma bulgularından iki temel sonuca ulaşılmıştır: (1) Öğrencilerin büyük çoğunluğu yükseköğretimin maliyetlerine öğrencilerin katılımını öngören finansman yaklaşımlarının gerekçelerini benimsemektedirler. (2) Öğrenciler tüm topluma ve bireye sağladığı getiriler nedeniyle yükseköğretimin maliyetlerinin yararlananlar arasında paylaşılmasını eşitlikçi bir yaklaşım olarak değerlendirmektedirler.

Sanayi devrimi ile başlayan ekonomik ve toplumsal gelişmeler, eğitimsel niteliklerle yetişkin statüleri arasında temel bir ilişkinin kurulmasına ve toplumdaki konularını geliştirmek isteyen kitlelerin eğitime yönelmelerine yol açmıştır. Böylece, birçok ülkede örgün eğitim, toplumdaki statüleri paylaşmanın bir aracı olarak algılanmaya başlanmıştır.

Bu duruma koşut olarak, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren eğitim yatırımlarının getirdiği kazançlar konusunda ortaya atılan iyimser görüşlerin etkisiyle eğitimin her alanında büyük bir yaygınlaşma gözlenirken, yükseköğretime olan talepte bir patlama görülmüştür (Psacharopolous 1982). Bu dönemde Schultz'un (1961:1-17) çalışmalarıyla gelişen İnsan Sermayesi Kuramı, eğitim talebinin artışına ivme kazandırmıştır. Bu kuramda, eğitim harcamaları, hem eğitilmiş bireyler hem de bir bütün olarak toplum için gelecekte daha yüksek gelir sağlayan bir yatırım olarak

c. ergin ikinci

ele alınmıştır.

Eğitim talebindeki bu gelişmeye koştur olarak, birçok ülkede eğitim harcamalarında da büyük bir artış gözlenmiştir. Tüm dünyada, örgün eğitim için yapılan kamu harcamaları, yaklaşık 10 katlık artış ile 50 milyar dolardan (1960) 600 milyar dolara (1980) yükselmiştir. Öğrenci başına yapılan harcama 5 kat artmıştır (Coombs ve Hallak 1987).

1980'li yıllara gelindiğinde, kamu kaynaklarından eğitim hizmetlerine ayrılabilir kaynakların üst sınırlarına ulaşıldığı, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde eğitim kurumlarının eğitim talebini karşılamakta çeşitli güçlüklerle karşılaşmaya başladıkları ve bu güçlüklerin başında da finansman sorununun geldiği (Coombs ve Hallak 1987; Coombs 1981). savlarının ileri sürülmeye başlandığı gözlenmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında da yukarıda belirtilenlere benzer gelişmelerin olduğu gözlenmektedir. Yükseköğretime olan talepte ve yükseköğretimdeki öğrenci sayılarında önemli artışlar olmuştur. Bununla birlikte, yükseköğretim ödeneklerinin son 15 yıllık dönemde gerçek anlamda artmadığı, bütçe ödeneklerinin GSMH ve konsolide bütçe içindeki paylarının azaldığı, yatırım ödeneklerinin toplam ödenekler içindeki payının artmadığı ve öğrenci başına ödenek miktarının azaldığı görülmektedir. Örneğin, 1993-1998 yılları arasında GSMH'dan yükseköğretime ayrılan paylar %0.58 ile %0.83 arasında değişmiştir (MEB 1998). Bu oranlar uluslararası karşılaştırmalara göre yeterli görülse bile, geçmişteki yatırım açıkları ve öğrenci sayıları dikkate alındığında ciddi kaynak yetersizliği olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, finansman darboğazını aşmak üzere 1983-1984 öğretim yılında uygulamaya konan öğrenci katkı payı uygulamasının da gerçek anlamda bir öğrenim ücreti niteliği taşımadığı, bu katkılardan sağlanan gelirlerin öğrencilerin mediko-sosyal hizmetlerinin giderlerinin yalnızca çok küçük bir bölümünü karşıladığı bilinmektedir. Bu katkıların yükseköğretim gelirleri içindeki payı %1 ile 3.5 arasında seyretmiştir (YÖK 1996: 65).

Kamu bütçesinden sağlanan ödeneklere, üniversitelerin kendi öz gelirlerine ve az da olsa öğrencilerden sağlanan katkılara karşın, yükseköğretim hizmetlerinin sosyal talebe yanıt vermekten uzak olması ve istenilen nicelik ve nitelikte sunulamamasının temel nedeni olarak yükseköğretime ayrılan kaynakların sınırlılığı ve yetersizliği gerekçe gösterilmektedir (Bowman ve Diğerleri 1984).

Türkiye'de yükseköğretim harcamaları içinde öğrenci katkısının çok düşük

c. ergin ikinci

olması, yükseköğretim hizmetinin temelde kamu kaynaklarına dayalı olarak finanse edildiğini göstermektedir. Hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde yükseköğretimin yaygın olarak kamu kaynaklarından finanse edilmesi ve hatta öğrencilerin kişisel harcamalarının bile bu kaynaklardan karşılanması, eğitimde fırsat eşitliğini sağlama kaygısından kaynaklanmaktadır (Benson 1987:426; Blaug ve Woodhall 1978:210). Ancak, uygulamada eğitim fırsatlarından tüm toplum kesimlerini adil bir biçimde yararlandırmak amacıyla yükseköğretimin bedelsiz ya da düşük bir bedel ile sunulması, adalet ve etkinlik açısından beklentileri karşılamamıştır. Ortaya çıkan sonuç, yükseköğretime ayrılan kamu ödeneğinden çoğunlukla yüksek ve orta gelir grubuna ait öğrencilerin yararlanması, buna karşılık, bedelinin düşük gelir grubundan sağlanması olmuştur (Blaug 1987).

Bunun yanında, yükseköğretimin diğer eğitim kademelerine göre daha yüksek maliyetli olmasına karşılık, kişisel getirisinin yüksek olduğu ve yarattığı katma değer önemli bir bölümünün bu eğitimden yararlananlarca paylaşıldığı bilinmektedir (Eicher ve Chevallier 1992: 6-32). Ayrıca, yükseköğretim giderlerini geleneksel kaynaklardan karşılayarak yükseköğretim isteminin karşılanamayacağı, yükseköğretim yatırımlarının artırılamayacağı ve hedeflenen okullaşma oranlarına ulaşılamayacağı gerçeği de ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, alternatif kaynak arayışlarını gündeme getirmiştir (World Bank 1988:131-135; Tatlıoğlu 1990).

Bu arayışların arkasında yatan temel gerekçeler yükseköğretim hizmetinin özelliklerine dayanmaktadır. Yükseköğretim hizmetleri, topluma sağladığı getiriler yanında, kişilere de çeşitli getiriler sağladığı için tam kamusal mal kavramından ayrılmaktadır. Bu bağlamda, yarı kamusal mal olarak nitelendirilen yükseköğretim hizmetlerinin sağladığı bireysel ve toplumsal getirilere göre fiyatlandırması ve bedelinin yararlanan kesimlerce birlikte karşılanması gerektiği tartışılmaktadır (Woodhall 1987: 1-8). Bu durum, eğitimden yararlananların yararlandıkları oranda eğitimin maliyetlerini paylaşması ve eğitim kurumlarının gelirlerinin çeşitlenmesi anlamını taşımaktadır.

Yükseköğretim hizmetlerinin sağladığı getirilerden birinci derecede yararlananların yükseköğretim hizmetinden doğrudan yararlanan öğrenciler olduğu bilinmektedir. Bu nedenle yükseköğretimin finansmanı sözkonusu olduğunda ilk akla gelen de onların yapacakları katkılar olmaktadır.

Konu ülkemiz kamuoyunda “paralı eğitim” adı altında çeşitli biçimlerde dile getirilmekte ve güncel bir tartışma konusu olmayı sürdürmektedir. Hem

c. ergin ikinci

yükseköğretim kurumlarının yöneticilerinin hem de yükseköğretim politikalarını oluşturanların, öğrencilerin eğitimin finansmanına daha fazla katılımını öngören yaklaşımları gündeme getirdikleri görülmektedir. Örneğin, Türkiye'deki üniversite rektörlerince Cumhurbaşkanlığına sunulan ve üniversitelerin temel sorunlarını ve çözüm önerilerini içeren bir raporda (Cumhurbaşkanlığı 1996) üniversitelerin en önemli sorunu olarak finansman yetersizliği belirtilmiştir. Çözüm önerileri olarak da, birkaç rektör istisna olmak üzere, ağırlıklı olarak üç öneri ön plana çıkarılmıştır; (1) bütçe ödeneklerinin artırılması, (2) öğrenci katkı paylarının artırılması ve (3) yükseköğretim kurumlarının özelleştirilmesi.

Bu görüş ve eğilimler, yakın gelecekte öğrenci katılımına dayalı finansman modellerinin giderek daha yoğun bir biçimde tartışılacağı izlenimini vermektedir. Ancak, ilgili kesimlerin (öğrenciler, aileler, eğitimciler, özel kuruluşlar, sivil toplum örgütleri vb.) olası tepkileri tam olarak kestirilememektedir. Bu konuda yapılacak düzenlemelerin bazı verilere dayalı olarak gerçekleştirilmesi uygulamadaki bazı güçlüklerin önceden görülmesini ve aza indirgenmesini sağlayabilir. Bu bağlamda, yükseköğretim hizmetinden kimlerin yararlandığının bilinmesi, kimlerin ödemesi gerektiği konusunda yol gösterici olabilir. Bu amaca yönelik olarak, ilgili kesimlerden birincisini oluşturan öğrencilerin bazı sosyo-ekonomik değişkenler bakımından özelliklerinin ve konuya ilişkin görüşlerinin bilinmesi önem taşır. Bu makalede bu özelliklerin sınırlı bir bölümü ve öğrencilerin konuya ilişkin görüşleri ele alınmıştır. Araştırma bu çerçevede, aşağıda belirtilen iki soruya yanıt aramıştır:

1. Yükseköğretim öğrencilerinin anne ve babalarının eğitim düzeyleri, ailelerinin gelir düzeyi ve ailelerinin oturduğu yerleşim birimleri bakımından özellikleri nelerdir?

2. Yükseköğretimin finansmanına öğrencilerin katılımını öngören finansman yaklaşımlarının gerekçelerine ilişkin öğrenci görüşleri nelerdir?

3. Yükseköğretimin finansmanına öğrencilerin katılımını öngören finansman yaklaşımlarının gerekçelerine ilişkin öğrenci görüşleri, devam edilen üniversite ve programa (bölüm), öğretim biçimine (birinci/ikinci öğretim), cinsiyete, anne ve babanın öğrenim durumuna ve ailenin gelir durumuna göre değişmekte midir?

c. ergin ikinci

Yöntem

Araştırma tarama modelinde betimsel bir çalışma olarak gerçekleştirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Hacettepe ve Erciyes üniversitelerinin Ankara ve Kayseri il merkezlerinde karşılıklı olarak bulunan fakültelerin (Tıp, Mühendislik, Fen, Edebiyat, İktisadi ve İdari Bilimler) ve yüksek okulların (Meslek Yüksek) aynı bölümlerinde (Tıp, Matematik, Kimya, Tarih, Biyoloji, TDE, İDE, Maliye, İşletme, İktisat, Bilgisayar, Elektronik, BYS Muhasebe, İnşaat) öğrenim gören (1998-1999 Güz Yarıyılında) 2229 son sınıf öğrencisi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Bu öğrencilerden 1951'ine anket uygulanabilmiştir. Örnekleme ulaşma düzeyi %87.52 olarak gerçekleşmiştir.

Araştırma sonuçlarının, sınırlı ölçülerde de olsa diğer yükseköğretim kurumlarına da genellenebilmesi amacıyla üniversitelerin seçiminde, üniversitenin gelişmişlik düzeyi ve büyük kent üniversitesi olup olmama ölçütleri dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, Hacettepe Üniversitesi büyük kent ve kuruluşunu tamamlamış bir üniversite, Erciyes Üniversitesi de küçük kent ve gelişmekte olan üniversite olarak ele alınmıştır. Büyük kent (Ankara, İstanbul, İzmir gibi) olma özelliği öznel bir ölçüt olmakla birlikte, kuruluş geliştirme ödeneği alan üniversiteler gelişmekte olan üniversite statüsünde kabul edilmektedir. Bu iki üniversiteyi seçme gerekçelerinden bir diğeri de, ikisi arasında karşılaştırma yapmak olmuştur. Bu karşılaştırmaların sınırlı bir bölümüne bu makalede yer verilmiştir.

Verilerin Elde Edilmesi

Veriler araştırmacı tarafından geliştirilen ve 1998-1999 Güz yarıyılında uygulanan anket aracılığıyla elde edilmiştir. Anketin bu makalede ele alınan problemlerine ilişkin maddeleri iki bölümde ele alınabilir; (1) Anketin birinci bölümünde, öğrencilerin sosyo-ekonomik özelliklerini saptamaya yönelik maddelere yer verilmiştir. Olgusal nitelikte veri sağlaması düşünülen bu maddeler alanyazına dayalı olarak saptanmıştır. (2) Anketin ikinci bölümü, öğrencilerin yükseköğretimin maliyetlerine katılımını öngören finansman yaklaşımlarının gerekçeleri hakkındaki görüşlerini saptamaya yönelik 20 maddeden oluşturulmuştur. Bu maddelerin oluşturulmasında İnsan Sermayesi Kuramının ortaya koyduğu görüşler, eğitim hizmetinin bir "arın kamusal mal" (karma mal) oluşu ve eğitimde fırsat eşitliği ilkeleri

c. ergin ikinci

temele alınmıştır. Maddeler beşli dereceleme ölçeğinde “Tamamen Katılıyorum (5)”, “Çoğunlukla Katılıyorum (4)”, “Kısmen Katılıyorum (3)”, “Pek Katılmıyorum (2)” ve “Hiç Katılmıyorum (1)” biçiminde düzenlenmiştir.

Veri toplama aracının kapsam geçerliliği alanyazın taraması ve uzman görüşüne dayalı olarak sağlanmış, yapı geçerliğinin sağlanması için faktör analizi yapılmıştır. Oluşturulan anket, H.Ü. Eğitim Bilimleri Bölümü’nde öğrenim gören 30 öğrenci üzerinde 15 gün arayla iki kez ön denemeye tabi tutulmuştur. Birinci deneme uygulaması sonuçlarından anketin iç tutarlık düzeyini saptamak amacıyla Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı hesaplanmış ve .98 olarak bulunmuştur. Her iki uygulama arasındaki ilişki düzeyi (Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu) .96 olarak saptanmıştır. İki ayrı işlem sonucu ulaşılan güvenirlik katsayıları aracın uygulanması için yeterli görülmüştür.

Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Uygulanan anketlerden uygun biçimde doldurulmayan 110 adedi değerlendirmeye alınmamıştır. Geriye kalan 1841 anketin verileri bilgisayar ortamına aktarılarak aşağıda belirtilen istatistiksel işlemler yardımıyla çözümlenmiştir.

Öğrencilerin sosyo-ekonomik özelliklerine ilişkin “sınıflama” türündeki veriler sayı (frequency) ve yüzdelerle betimlenmiştir. Ancak, bu verilere ilişkin bulguların sınırlı bir kısmı bu makalede sunulabilmektedir. Sözü edilen özelliklerden öğrencilerin ailelerinin gelir durumunun saptanmasında, veri toplama aracının uygulandığı dönemdeki asgari ücret ve daha azı en düşük gelir grubu sayılarak, bu rakamın katları arasındaki aralığın her bir gelir grubunu temsil edeceği varsayılmıştır. Alanyazında bu çalışmada kullanılan gruptan kullanıldığı, ancak bu grupları temsil eden gelir aralıklarının değiştiği görülmüştür. Gelir gruplarına karşılık gelen aralıklar 50 milyon ve daha az: *düşük*; 51 milyon-100 milyon: *orta altı*; 101 milyon-200 milyon: *orta*; 201 milyon-300 milyon: *Orta üstü* ve 301 milyon ve yukarısı *üst gelir* grubu olarak saptanmıştır. Aynı yöntemle bu aralıklar güncelleştirilebilir.

Öğrencilerin yükseköğretimin maliyetlerine katılımını öngören finansman yaklaşımlarının gerekçeleri hakkındaki görüşlerini saptamaya yönelik maddelere ilişkin verilerden sayı, yüzde ve ortalamalar hesaplanmıştır. Bu bölüme ilişkin bulguların tablolaştırılmasında sayı ve yüzdeler yer verilmemiş, yalnızca ortalamalar kullanılmıştır. Ortalamaların sözel anlatıma

c. ergin ikinci

dönüştürülmesi için ortalama aralığı hesaplanmıştır. Bu hesaplamada $5-1=4$, $4/5=0.80$ aralık değeri olarak alınmıştır. Aralık değeri dereceleme ölçeğindeki en küçükten başlayarak her bir dereceye eklenerek ortalamalar sözel ifadelerle dönüştürülmüştür: 1.00-1.80: Hiç katılmıyorum, 1.81-2.60: Pek katılmıyorum, 2.61-3.40: Kısmen katılıyorum, 3.41-4.20: Çoğunlukla katılıyorum, 4.21-5.00: Tamamen katılıyorum.

Öğrencilerin görüşleri arasında bazı değişkenler bakımından anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla, grup sayısı iki olduğunda t-testi, grup sayısının ikiden fazla olması durumunda tek yönlü varyans analizi (F-testi); fark çıkması durumunda farkın kaynağını bulmak için ikili karşılaştırmada Çoklu Genişlik Testi (Tukey-B testi) uygulanmıştır. Her iki test için de anlamlılık düzeyi olarak .05 alınmıştır. Elde edilen bulgular ilgili alanyazına dayalı olarak yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Öğrencilerin Sosyo Ekonomik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tablo 1'de öğrencilerin annelerinin eğitim durumlarına ilişkin bulgular yer almaktadır. Tablonun toplam sütununa bakıldığında, öğrencilerin annelerinin yarıya yakın bir bölümünün (%43.4) ilkokul, %15.3'ünün lise mezunu, %12.6'sının üniversite/yüksekokul mezunu olduğu görülmektedir. Herhangi bir eğitim kademesini tamamlamayanların oranı %20.1'dir. Bunların %11.4'ü okur-yazar değildir.

Tablo 1. Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumları

Öğrenim Durumu	Hacettepe		Erciyes		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuryazar değil	79	8.7	131	14.0	210	11.4
Okur yazar okul bitirmemiş	66	7.3	95	10.1	161	8.7
İlkokul mezunu	330	36.5	469	50.1	799	43.4
Ortaokul mezunu	88	9.7	69	7.4	157	8.5
Lise ve dengi okul mezunu	177	19.6	105	11.2	282	15.4
Üniversite/yüksekokul m.	165	18.2	67	7.2	232	12.6
Toplam	905	100.0	936	100.0	1841	100.0

c. ergin ikinci

Bu bulgular, Türkiye'deki nüfusun eğitim durumu ile karşılaştırıldığında, annesinin eğitim düzeyi yüksek olanların üniversitelerden daha yüksek oranda yararlandığı söylenebilir. Başka değişkenler söz konusu olmakla birlikte, üniversitelerdeki öğrencilerin annelerinin eğitim durumlarının dağılımlarının, toplam kadın nüfusun eğitim durumundan farklı bir dağılım göstermesi bu yargıyı destekler niteliktedir. 1990 yılı nüfus sayımına göre, ülkemizde okur-yazar olup bir okul bitiren kadınlar içinde yükseköğretim mezunlarının oranı %2.57, lise ve dengi okul mezunlarının oranı %8.28, ortaokul mezunlarının oranı %7.57, ilkokul mezunlarının oranı %59.96'dır (DİE 1996: 76-77). Özellikle, HÜ öğrencilerinin anneleri için öğrenim düzeyleri bakımından toplam nüfus içindeki durumun tersi bir durum daha belirgin bir biçimde izlenmektedir.

Bu sonuçlar diğer araştırma sonuçları ile de tutarlılık göstermektedir. Birçok araştırmanın sonucuna göre, annenin eğitim düzeyi ile çocuklarının eğitim fırsatlarından yararlanması arasında ilişki vardır (ÖSYM 1992: 3; Kalmun 1994: 257-275).

Tablo 2.'de öğrencilerin babalarının öğrenim durumları sunulmaktadır. Tablonun toplam sütununa bakıldığında, her iki üniversitede öğrenim gören öğrencilerin babalarının %31.3'ünün ilkokul, %12.1'inin ortaokul, %19.6'sının lise ve dengi okul, %30.8'inin üniversite/yüksekokul mezunu oldukları görülmektedir. Babaları ilkokul mezunu olanların oranı ile yükseköğretim mezunu olanların oranı yaklaşık olarak aynıdır.

Tablo 2. Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumları

Öğrenim Durumu	Hacettepe		Erciyes		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuryazar değil	15	1.7	13	1.4	28	1.5
Okur yazar okul bitirmemiş	38	4.2	48	5.1	86	4.7
İlkokul mezunu	220	24.3	357	38.2	577	31.3
Ortaokul mezunu	90	9.9	132	14.1	222	12.1
Lise ve dengi okul mezunu	184	20.3	177	18.9	361	19.6
Üniversite/yüksekokul m.	358	39.6	209	22.3	567	30.8
Toplam	905	100.0	936	100.0	1841	100.0

Bulgular hem toplama hem de üniversiteye göre değerlendirildiğinde, toplam erkek nüfusun eğitim durumuyla, öğrencilerinin babalarının eğitim

c. ergin ikinci

durumlarının birbirine koşutluk göstermediği görülmektedir. Örneğin, toplam erkek nüfus içinde yükseköğretim mezunu olan erkeklerin oranı %4.75, lise ve dengi okul mezunu olanların oranı %10.74'dür (DİE 1996). Her iki üniversitede öğrenim gören öğrencilerin 1/3'ünün babasının üniversite/yüksekokul mezunu olması, Türkiye'de kimlerin yükseköğretimden daha fazla yararlanma şansına sahip olduğu konusunda ipucu vermektedir. Tablolarda sunulan bulgular nüfusun eğitim durumuyla karşılaştırıldığında, anne ve babanın eğitim düzeyi yükseldikçe oransal olarak onların çocuklarının yükseköğretim kurumlarından daha fazla yararlandıkları söylenebilir. Bu durum başka, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan bir çok ülke için de geçerlidir (Bishop 1989: 44; Anderson'ın 1987). Bu bulgular eğitim hizmetlerinin maliyetlerinin yararlananlar arasında paylaşılması konusunda yol gösterici olabilir.

Tablo 3'de öğrencilerin ailelerin gelir durumlarına ilişkin bulgular sunulmaktadır. Toplam dağılımlara bakıldığında, öğrencilerin ailelerinin %28.5'inin orta-altı gelir grubunda, %33.9'unun orta gelir grubunda, %17.0'sinin orta-üstü gelir grubunda ve 12.9'unun üst gelir grubunda yer aldığı görülmektedir. Aileleri düşük gelir grubunda yer alan öğrencilerin oranı yalnızca %7.7'dir.

Tablo 3. Öğrencilerin Ailelerinin Gelir Durumları

Gelir Durumu	Hacettepe		Erciyes		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Düşük gelir grubu	39	4.3	103	11.0	142	7.7
Orta-altı gelir grubu	208	23.0	316	33.7	524	28.5
Orta-gelir grubu	316	34.9	308	32.9	624	33.9
Orta-üstü gelir grubu	185	20.4	128	13.7	313	17.0
Üst- gelir grubu	157	17.4	81	8.7	238	12.9
Toplam	905	100.0	936	100.0	1841	100.0

Bu bulgular, ailenin gelir durumu ile çocuklarının yükseköğretimden yararlanması arasında bir ilişkinin olduğunu çağrıştırmaktadır. Örneğin, her ne kadar ayrı ölçütlere göre gruplama yapılmış ise de, Türkiye'de nüfusun 1/3'ü düşük gelir grubunda yer alırken, bu grubun çocuklarının yükseköğretimdeki temsil oranlarının düşük olduğu söylenebilir. Birçok araştırmamanın sonucu yükseköğretimdeki kayıtlı öğrenci oranları ile öğrencilerin ailelerinin ait olduğu ekonomik grup arasında olumlu bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. (Anderson'nın 1987: 268; Tilak ve Varghese 1985; James ve Benjamin 1987).

c. ergin ikinci

Tablodaki veriler düşük gelir grupları bakımından ele alındığında HÜ öğrencilerinin %4.3'ü bu gruptan gelirken bu oran EÜ'nde üç katına yaklaşmaktadır. Bu gruptaki öğrencilerin ailelerinin gelirleriyle öğrenim göremeyecek kadar yoksul ailelerden geldikleri söylenebilir. Bu öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyinin asgari ücret civarında olduğu düşünülürse, bu öğrencilerin öncelikle burs, kredi, bağış vb. yollarla desteklenmesi gereken grupta yer aldığı söylenebilir. Bu durum yükseköğretim hizmetlerinin nasıl finanse edilmesi ve maliyetlerinin öğrencilere nasıl yansıtılabileceği konusunda yardımcı olabilir.

Tablo 4'de öğrencilerin ailelerinin oturdukları yerleşim birimlerine ilişkin bulgular sunulmaktadır. Toplam sütununa bakıldığında, öğrencilerin ailelerinin %70.1'inin il merkezlerinde, %20.7'sinin ilçe merkezlerinde ve %9.2'sinin belde/köylerde oturduğu gözlenmektedir. Bu bulgulara göre öğrencilerin ailelerinin %90.1'i kentsel bölgelerde oturmaktadırlar.

Tablo 4. Öğrencilerin Ailelerinin Oturdukları Yerleşim Birimleri

Yerleşim Birimleri	Hacettepe		Erciyes		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İl	675	74.6	616	65.8	1291	70.1
İlçe	172	19.0	209	22.3	381	20.7
Belde/Köy	58	6.4	111	11.9	169	9.2
Toplam	905	100.0	936	100.0	1841	100.0

Eğitimde fırsat eşitliğinin temel göstergelerinden birisi de, eğitim olanaklarının kırsal ve kentsel bölgeler arasındaki dağılımıdır. 1990 nüfus sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'de toplam nüfusun %59.01 kentlerde, 40.99'u köylerde oturmaktadır. Bu veriler Tablo 4 ile karşılaştırıldığında, yükseköğretimden yararlanma bakımından kentsel ve kırsal bölgeler arasında büyük bir dengesizliğin olduğu kolayca görülebilir. Bunun anlamı, kentlerde oturanların çocuklarının yükseköğretim hizmetlerinden daha fazla yararlanma şansına sahip olmasıdır. Kırsal yörelerde ortaöğretim çağ nüfusunun okullaşma oranının düşük olduğu ileri sürülebilir, ancak bu sav yükseköğretim öncesi eğitim kademesinde de aynı dengesizliğin varlığını gösterir.

Bu bulguları destekleyen ulusal ve uluslararası düzeyde pek çok araştırma bulunmaktadır. Örneğin, Özgüven'in (1974) HÜ öğrencilerine yönelik araştırması öğrencilerin %83'ünün büyük kentlerden %11'inin kasabalardan ve yalnızca %6'sının köylerden geldiğini ortaya koymuştur.

Yıllar sonra bile bu oranın önemli bir değişiklik göstermediği görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, yükseköğretimde öğrencilerin nüfus yapısına göre normal dağılım göstermedikleri, kırsal nüfus aleyhine bir dengesizliğin olduğu görülmektedir. Yükseköğretimin finansmanı bakımından değerlendirildiğinde, yükseköğretimin vergilere dayalı olarak finanse edilmesiyle, kırsal nüfusun daha az yararlandıkları bir hizmetin bedeline eşit düzeyde katıldıkları söylenebilir. Bu durumun yükseköğretim maliyetlerinin paylaşılması ve dezavantajlı gruplara yardım edilmesi bakımından gözönünde bulundurulması gerekir.

Yükseköğretimin Finansmanına İlişkin Bulgular ve Yorum

Öğrencilerin, yükseköğretimin maliyetlerine öğrencilerin katılımını öngören finansman yaklaşımlarının gerekçelerine ilişkin görüşleri Tablo 5'te yer almaktadır. Öğrencilerin, görüşleri "Tamamen Katılıyorum" (3 gerekçe), "Çoğunlukla Katılıyorum" (9 gerekçe) ve "Kısmen Katılıyorum" (8 gerekçe) seçeneklerine karşılık gelen aralık değerlerinde toplanmıştır. "Pek Katılmıyorum" ve "Hiç Katılmıyorum" seçeneklerine karşılık gelen gerekçe bulunmamaktadır. Aşağıdaki satırlarda bulgular topluca değerlendirilmektedir.

Tablodaki (tablo 5) bulgular topluca değerlendirildiğinde, yükseköğretimin maliyetlerine öğrencilerin katılımını öngören yaklaşımların gerekçelerinin öğrenciler tarafından önemli ölçüde kabul gördüğü söylenebilir. Ancak, bazı gerekçelerin azımsanmayacak sayıda öğrenci tarafından benimsenmediğinin ya da reddedildiğinin de göz önünde tutulması önem taşımaktadır.

Toplumun tüm üyelerine eşit miktarda eğitim sağlamak olanaklı ve anlamlı görülmesi de, bireylerin ailelerinin ve kendilerinin sosyo-ekonomik özellikleri nedeniyle eğitim hizmetlerinden yararlanmada farklılık oluşturulmasının önlenmesi bir sosyal adalet ve fırsat eşitliği ilkesidir. Bu ilkeyi uygulamaya dönüştürecek finansman yönteminin, özellikle düşük sosyo-ekonomik statülü ailelerden gelen bireylerin yükseköğretimden yararlanmalarını önleyen finansal güçlükleri ortadan kaldırıcı olması beklenir. Öğrencilerin "Tamamen Katılıyorum" biçiminde değerlendirdikleri maddelere bakıldığında, öğrencilerin bu duruma duyarlılık göstermiş oldukları görülmektedir. Nitekim, öğrencilerin büyük bir bölümünün "*Devlet, yalnızca alt sosyal kesimlerden gelen ya da ödeme gücü olmayanlara yeterli miktarda yardım (kredi, burs, bağış vb.) sağlayarak, tüm öğrencilerin yetenekleri ölçüsünde yükseköğretimden yararlanma şansını artırabilir*"

c. ergin ikinci

gerekçesini, tamamen katılıyorum biçiminde değerlendirdikleri görülmektedir.

Bu değerlendirmeye göre, öğrencilerin kimlere yardım edilmesi gerektiği konusunda yol gösterici davrandıkları ve herkese eşit biçimde yardım yapılmasını istemedikleri söylenebilir. Yardımın yalnızca alt sosyal kesimlerden gelen ya da ödeme gücü olmayanlara yapılması ve yeterli miktarda olması gerektiğini düşünmektedirler. Yükseköğretim hizmetinin bedelsiz ya da kamu finansmanı ile sunulmasının, hatta öğrencilerin okul ve diğer yaşam giderlerinin bile kamu finansmanı desteğiyle karşılanmaya çalışılmasının arkasında yatan temel amaç düşük gelirli gruplardan gelen bireylerin yükseköğretimden daha yüksek oranda yararlandırılmasını sağlama düşüncesidir. Bu düşünceye karşın, birçok ülkede yapılan araştırmaların sonuçları yükseköğretimin kamu desteğiyle finanse edilmesinin yüksek gelir grupları lehinde olduğu, dolayısıyla bu tür finansman yönteminin sosyal adalet ilkesine ters düştüğü ve yükseköğretime verilen vergiler ve diğer kamu desteklerinin net etkisinin, gelirin yoksul mükelleflerden zenginlere doğru bir transfer olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır (Bowman ve Diğerleri 1984; Anderson 1987; Tilak 1989:44-47).

Herkesin belli bir miktar veya tip eğitim için aynı miktar devlet desteğinden eşit olarak yararlandırılması bireylerin gelir durumları dikkate alınmadan herkese aynı miktarda yardım sağlanması ile sonuçlanmaktadır. Bunun nedeni, bu araştırmanın birinci alt problemine ilişkin bulgularda da izlenebileceği gibi, yükseköğretimden yararlananların, nüfus yapısının sosyo-ekonomik özelliklerini yansıtacak biçimde temsil edilememesidir.

Özellikle yükseköğretim öncesi eğitim düzeylerindeki, nitelik farklılıkları ve mali engeller nedeniyle, eğitim çağındaki bütün nüfusa aynı olanaklar verilemediğinden, yükseköğretim kademesinde adaletin sağlanması güçleşmektedir. Ailesinin desteğiyle üniversite öncesi aldığı daha nitelikli eğitim ve üniversiteye giriş için hazırlanma olanaklarına sahip varlıklı ailelerden gelen öğrencilere yükseköğretim hizmetinin kamu finansmanı ile bedelsiz ya da ona yakın bir şekilde sağlanması, bu düzeyde kişisel getiri oranlarının yüksekliği de dikkate alındığında yükseköğretimde adaleti bozan bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

c. ergin ikinci

Tablo 5. Yükseköğretimin Finansmanına Öğrenci Katılımını Öngören Yaklaşımların Gerekçelerine İlişkin Öğrenci Görüşleri (N= 1841)

Gerekçeler	Ort.
1. Devlet, yalnızca alt sosyal kesimlerden gelen ya da ödeme gücü olmayanlara yeterli miktarda yardım (kredi, burs, bağış vb.) sağlayarak, tüm öğrencilerin yetenekleri ölçüsünde yükseköğretimden yararlanma şansını artırabilir	4.40
2. Gelirlerinin sınırlılığı nedeniyle devletin yükseköğretime yeterince kaynak sağlayamaması, yükseköğretim hizmetinin istenilen nitelikte sunulmasını engeller	4.39
3. Öğrencilere, yükseköğretimin kişisel getirilerinin/yararlarının bedeli olan öğrenim ücretini öğrenim süresi içinde ya da çalışma yaşamı içinde ödeme tercihi verilerek, alt sosyo-ekonomik gruplardan gelen öğrencilerin yükseköğretime girişte ekonomik bakımdan dezavantajlı olması önlenabilir	4.25
4. Gelirlerinin sınırlılığı nedeniyle devletin yükseköğretime yeterince kaynak sağlayamaması, yükseköğretimin sınırlı sayıda kişiye sunulmasına yol açar	4.02
5. Tüm topluma sağladığı önemli getirilerinden/yararlarından dolayı yükseköğretimin toplumsal faydasının karşılığı olan maliyetlerin devlet tarafından, bireysel getirilerinin/ yararlarının karşılığı olan maliyetlerin yararlananlar tarafından karşılanması eşitlikçi bir yaklaşım olur	3.74
6. Devlet, yükseköğretimin tüm topluma sağladığı yararların bedelini (parasal karşılığını) bireylere vererek, bireylerin yetenekleri ölçüsünde yükseköğretim hizmetini istedikleri kurumdan (kamu ya da özel) almalarını sağlayabilir	3.64
7. Yükseköğretim bütçelerinin yalnızca devlet bütçesi yoluyla sağlanması siyasal kayırmalara neden olabileceğinden, devlet, kaynakları toplum gereksinimlere göre etkili biçimde dağıtamaz	3.64
8. Yükseköğretim kurumlarının gelirlerini, sundukları hizmet bedeliyle sağlamaları yükseköğretim kurumları ara-sında rekabete yol açarak, her kurumu yükseköğretim hizmetini daha etkili biçimde yerine getirmeye zorlar	3.59
9. Alt sosyo-ekonomik gruplardan gelen ailelerin çocuklarının önemli bir bölümünün üniversite düzeyine kadar ulaşamaması, yükseköğretimden yararlananların bu eğitimin maliyetine katılımını gerektirir	3.54
10. Yükseköğretim hizmetinin özel kurumlarca sunulması, yükseköğretim hizmetinin daha kaliteli olmasını sağlar	3.45
11. Üniversitelerin etkinliklerini yürütecek gelirleri tamamen devlet bütçesinden sağlamaları onların verimsizliğine neden olur	3.41
12. Yükseköğretim hizmetinden hiçbir zaman yararlanamayacak kimselerin, bu eğitim kademesinin toplumsal faydasının dışındaki maliyetlere vergi vererek katılması başkalarının yararlandığı hizmetin bedelini paylaşmak anlamına gelir	3.41
13. Devlet, yükseköğretim hizmetini kendisi sunmak yerine, yükseköğretimden yararlanacaklara yardım sağlayarak, öğrencilerin hizmeti özel kesimden karşılayabilmelerini sağlayabilir	3.34
14. Yükseköğretimin tamamen devletçe finanse edilmesi, yükseköğretim kurumlarının toplumun istek ve beklentilerine duyarsız kalmalarına neden olur	3.27
15. Yükseköğretimin özel kurumlarca sunulması, bu hizmetten yararlananların gereksinim ve taleplerinin.daha etkili biçimde karşılanmasını sağlar	3.26

c. ergin ikinci

Tablo 5. Yükseköğretimin Finansmanına (Devamı)

Gerekçeler	Ort.
16. Yükseköğretimin kişisel getirilerinin/yararlarının (statü, yüksek gelir, kariyer, vb.) diğer eğitim kademelerinden yüksek olması bu eğitim hizmetinden yararlananların maliyetlere katılımını gerekli kılar	3.23
17. Yükseköğretim kurumlarının kısmen de olsa gelir bakımından öğrenci ücretlerine bağımlı olmaları, bu kurumların öğrencilerin gereksinimlerine daha duyarlı olmalarını sağlar	3.16
18. Yükseköğretime giriş, öğrencilerin ailelerinin ait olduğu sosyal grupla ilişkili olduğundan, yükseköğretimi tüm öğrencilere ücretsiz sunmak üniversiteye girişte eşitlik sağlamaz	3.15
19. Doğuştan getirilen kalıtsal, genetik etkenler gibi bireysel ayrılıklar nedeniyle herkesin yükseköğretim hizmetinden yararlanma olasılığının olmaması bu eğitim hizmetinden yararlananların maliyetlere katılımını gerekli kılar	3.01
20. Öğrenciler (ve aileleri) bir bedel (öğrenim ücreti) ödemeksizin yükseköğretim hizmetinden yararlanırlarsa yükseköğretim hizmetinden en üst düzeyde yararlanamazlar	2.72

Öğrencilere yükseköğretimin kişisel getirilerinin bedeli olan öğrenim ücretini öğrenim süresi ya da çalışma yaşamı içinde ödeme tercihi verilerek, alt sosyo-ekonomik gruplardan gelen öğrencilerin yükseköğretime girişte ekonomik bakımdan dezavantajlı olmalarının önlenebileceğini düşüncesini paylaştıkları görülmektedir. Ayrıca bu görüşü benimsemeyenlerin oranının çok düşük olması, hatta gelir bakımından düşük gelir grubu öğrencilerinin oranının çok altında olması önemlidir. Bu görüşün benimsenmesi, öğrencilerin yükseköğretimin kişisel getirilerinin ve buna karşılık ödenmesi gereken bir öğrenim ücretinin olması gerektiğini kabul ettikleri biçiminde yorumlanabilir. Başka bir anlatımla, İnsan Sermayesi Kuramının, bireylerin eğitim ve yetiştirme yoluyla bilgi, becerilerini geliştirme yoluyla sağlayacakları kişisel getirilerinin artacağı ve bunun karşılığı olarak kişilerin belirli harcamaları göze alabilecekleri yönündeki varsayımının kabul gördüğü söylenebilir. Bu durum, yükseköğretimin getirilerinde olduğu gibi, maliyetlerinin paylaşımını da kolaylaştırabilir.

Böyle bir uygulama ile, devletin öğrencilerden sağlayacağı gelirlerle tasarrufta bulunması olanaklı olmakta, aynı zamanda yükseköğretimin finansmanında adalet ve fırsat eşitliği sorunun daha aza indirgenmesi ve devletin, sağladığı tasarrufu daha alt eğitim düzeylerine aktararak eğitimin niteliğinin artırılması yoluyla fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunması olanaklı hale gelebilir. Böyle bir uygulamanın, daha düşük gelirli ailelerin çocukları için daha yüksek oranda yükseköğretim talebine dönüşebileceği ileri sürülmektedir (Le Grand 1987: 99). Bu düşünceye dayalı bir finansman yönetiminin uygulanması kamusal finansman

c. ergin ikinci

yönteminde ortaya çıkan yetersizliği azaltabilir ve piyasa etkinliğinin sağlanmasına yönelik taleplerin karşılanmasına katkı sağlayabilir. Öğrencilerin değerlendirmelerinin bu görüşleri destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ve gelirin dengesiz bir biçimde dağıldığı ülkelerde, etkili bir burs sisteminin ve destek sağlayıcı kurumların yokluğu dikkate alındığında, öğrencilere verilen tercihler pek fazla anlamlı olmayabilir. Bu nedenle kurumsal alt yapı oluşturularak, özellikle dezavantajlı gruplar için kamu sübvansiyonun sürdürülmesi gerekebilir.

Öğrenciler, gelirlerinin sınırlılığı nedeniyle devletin yükseköğretime yeterince kaynak sağlayamamasının yükseköğretim hizmetinin istenilen nitelikte sunulmasını engelleyeceğini düşünmektedirler. Burada üzerinde durulması gereken temel nokta, öğrencilerin devletin gelirlerinin bir sınırlılığı olduğunu kabul etmiş olmalarıdır. Bu sınırlılık kabul edildiği sürece, eğer daha nitelikli bir eğitim isteniyor ve bunun nedenleri arasında mali yetersizlikler önemli bir yer tutuyorsa, bireylerin bu sınırlılığı kaldıracak katkıyı sağlaması beklenen bir durumdur. Bilindiği gibi, devletin temel gelir kaynağı vergilerdir. Vergi toplamının oransal olarak belirli sınırları vardır. Bu sınırlara ulaşıldıktan sonra bu oranları yükseltmek artık olanaklı değildir. Elbette, Türkiye açısından devletin vergi toplamadaki yetersizliğinden söz edilebilir ancak, devlet vergileri toplama konusunda yeterlilik kazansa bile, yükseköğretimde ulaşılmak istenen hedefler (gelişmiş ülkelerde düzeyinde yükseköğretimde okullaşma oranı, %35-40 dolayında) ve mevcut yükseköğretim kurumlarının nitelikli bir biçimde işletilmesi bakımından gerekli olan kaynakları vergiler yoluyla sağlamanın sınırlılığı sürecektir. Hem kaynakların alternatif kullanımı hem de GSMH'nın yükseköğretime ayrılacak kısmının sınırlılığı bu durumun sürmesini beraberinde getirecektir. Gelişmiş ülkelerin GSMH'dan yükseköğretime ayırdıkları oranlara ulaşılsa bile bu sınırlılık sürecektir. Bu nedenle, en azından orta vadede öğrencilerin yükseköğretimin finansmanına katkısından vazgeçmek, nitelikten vazgeçmek anlamına gelebilir. Örneğin, nitelikli akademik personele piyasanın eşdeğeri bir ücretin ödenmemesi, nitelikli kimselerin sistemden giderek çekilmesiyle sonuçlanabilir.

Eğitim hizmetlerinin finansmanı ile ilgili temel sorun eğitim hizmetinin nasıl bir mal olarak kabul edildiği noktasındadır. Devletin ve öğrencilerin eğitim hizmetini algılama biçimi, yararlarını yorumlama biçimi eğitimin finansman yöntemlerini belirlemekte etkili olmaktadır. Eğitim hizmetleri, kişiye sağladığı yararlar yanında, topluma da yarar sağlaması nedeniyle tam kamusal mal kavramından ayrılmakta ve yarı kamusal mal olarak

c. ergin ikinci

nitelendirilmektedir.

Bu bağlamda öğrencilerin yükseköğretim hizmetini bir yarı kamusal mal olarak algıladıkları görülmektedir. Öğrenciler tüm topluma sağladığı önemli getirilerinden dolayı yükseköğretimin toplumsal yararının karşılığı olan maliyetlerin devlet tarafından, yani vergilerle, bireysel getirilerinin karşılığı olan maliyetlerin öğrenciler tarafından karşılanmasını eşitlikçi bir yaklaşım olarak nitelendirmektedirler. Bu durum, öğrencilerin yükseköğretimin maliyetlerine öğrencilerin katılması gerektiğini kabul ettikleri biçiminde değerlendirilebilir. Bu gerekçeye ilişkin hiç katılmama yönündeki öğrenci sayısı ve yüzdesinin düşük olması, genel bir eğilimin yansıması olarak değerlendirilebilir.

Böyle bir yaklaşımla, istenen sayıda öğrenciye yükseköğretim hizmeti sunulması güvence altına alınırken, yükseköğretim kurumlarının tamamen piyasa mekanizmasına terk edilmesi sonucunda ortaya çıkabilecek, istenen sayının altında öğrenciye yükseköğretim hizmeti sunulma tehlikesi de azaltılabilir. Bu yaklaşım, her zaman yükseköğretime devletin dolaylı olarak müdahalesini de olanaklı kıldığı için, yükseköğretimin kamu yararı yönünde etkilenmesi olanaklı olabilir.

Öğrencilerin, gelirlerinin sınırlılığı nedeniyle devletin yükseköğretime yeterince kaynak sağlayamamasını yükseköğretimin sınırlı sayıda kişiye sunulmasının nedeni olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bilindiği gibi yükseköğretimin vergilerle finanse edilmesinin arkasında yatan temel nedenlerden birisi, yükseköğretimde fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır. Ancak, devletin vergi gelirlerinin sınırlılığı nedeniyle yükseköğretime yeterli kaynak sağlanamamaktadır. Bir başka deyişle, devletin gelirlerinin sınırlılığı yükseköğretim arzının sınırlanması anlamını taşımaktadır. Yükseköğretim arzının sınırlanması ise, fırsat eşitliğini engellemektedir (Akalin1997:46-76). Ülkemiz açısından bakıldığında, böyle bir sürecin yaşandığı gözlemlenmektedir. Yükseköğretime ayrılan kaynaklar gerçek anlamda artmazken, yükseköğretim giriş sınavlarına başvuran öğrenci sayısı her yıl artmaktadır. Bu sınavlara 1.4 milyon dolayında öğrenci başvururken, bunlardan örgün lisans programlarına yerleşenlerin sayısı 150 bin dolayında kalmaktadır. Anayasal bakımdan fırsat eşitliğini sağlamakla yükümlü olan devletin, yükseköğretimin getirdiği finansman yükünü karşılayamadığı için, sunum kapasitesini sınırlı tutmakla yetindiği görülmektedir. Yükseköğretimin ücretsiz olması nedeniyle, istem sürekli yükselirken, GSMH'dan yükseköğretime ayrılan pay artmadığı, daha fazla sayıda yükseköğretim kurumu tarafından paylaşıldığı görülmektedir.

c. ergin ikinci

Yükseköğretimde etkinliği sağlamanın koşullarından birisi, yükseköğretim kurumlarının etkinliklerini yürütecek gelirleri sağlama biçimi ile ilgilidir. Bu çerçevede bakıldığında, öğrenciler, üniversitelerin etkinliklerini yürütecek gelirlerini tamamen devlet bütçesinden sağlamalarını verimsizlik nedeni olarak görmektedirler. Vergilerle finansmanda, müşteri durumunda olan öğrenciler, müşteri rolünü oynayamamaktadırlar. Yükseköğretim kurumları arasında sınırlı bir rekabetin söz konusu olması, yükseköğretim kurumlarının piyasaya duyarlılıklarını sınırlamaktadır. Bu nedenle yükseköğretim kurumlarını etkin çalışmaya zorlayacak bir mekanizmanın yokluğu verimsizliği beraberinde getirmektedir. Mevcut uygulamada yükseköğretim kurumlarının hesap vermek durumunda oldukları kişi ya da kurum bulunmamaktadır. Bu durum yönetsel yetersizliklerle de birleştiğinde, sorun daha da ağırlaşmaktadır.

Ancak, beşte bir civarında öğrencinin bu yöndeki görüşü pek katılmıyorum ve hiç katılmıyorum biçiminde değerlendirmiş olması, dikkate değer sayıda öğrencinin verimliliği yükseköğretim kurumlarının gelirlerini nereden sağlandıkları ile ilişkilendiremedikleri biçiminde değerlendirilebilir.

Yükseköğretim hizmetinin özel kurumlarca sunulması yükseköğretim hizmetinin daha kaliteli olmasını sağlar yönündeki görüşün öğrencilerce çoğunlukla benimsendiği görülmektedir. Bunun anlamı, dikkate değer sayıda öğrencinin yükseköğretimin niteliği ile sunulma biçimi arasında bir ilişki gördüğüdür.

Bilindiği gibi, bu görüş serbest piyasa düzeninin eğitim alanına uygulanmasıdır. Bu anlayışa göre, sağlanacak eğitim ve bu eğitimden yararlanacaklar piyasa mekanizması tarafından en iyi şekilde belirlenebilir. Bu anlayışa dayalı olarak finanse edilen yükseköğretim kurumlarının savurganlıktan kurtulacakları, öğrencilerin müşteri olarak seçim özgürlüğüne sahip olacakları, maliyeti tümüyle yansıtan fiyatlandırma sistemi ve rekabetçi ortamda çalışan yükseköğretim kurumlarının birer bağımsız kurum olmalarının etkinliği artıracığı ileri sürülmektedir. Öğrencilerin, yükseköğretim hizmetinin özel kurumlarca sunulmasının yükseköğretim hizmetinin daha kaliteli olmasını sağlayacağı biçimindeki görüşü çoğunlukla benimsiyor olmaları önceki satırlarda belirtilen gerekçelere dayanmaktan çok, güncel durumlarla niteliği ilişkilendirmelerinden kaynaklanabilir. Kamu kurumlarındaki verimsizlik, düşük nitelik ve özel kesimin daha başarılı olduğu yönündeki kamuoyu bilgisi öğrencilerin görüşlerini etkilemiş olabilir. Ayrıca öğrencilerin dörtte birine yakın bir bölümünün bu görüşü desteklemediğinin de dikkate alınması gerekir.

c: ergin ikinci

Yine bu görüşe koşut biçimde, yükseköğretim kurumlarının gelirlerini, sundukları hizmet bedeliyle sağlamaları yükseköğretim kurumları arasında rekabete yol açarak, her kurumu yükseköğretim hizmetini daha etkili biçimde yerine getirmeye zorlar biçimindeki görüşün de önemli ölçüde desteklendiği görülmektedir. Yükseköğretim hizmetinin yalnızca özel kurumlarca sunulması sözkonusu olmasa bile, piyasa ekonomisi ilkelerine göre hizmetin üretilmesi ve sunulmasının yükseköğretim hizmetinin daha etkili biçimde yerine getirilmesi ile sonuçlanabilir. Bilindiği gibi, piyasa ekonomisinde temel ilkelerden birisi bir hizmet ya da maldan yararlananın, o hizmet ya da malın bedelini ödemesidir. Böylece, hizmetten yararlananlar müşteri durumunda olacaklarından, kurumlar arasında bir rekabetin oluşması ve bu yolla niteliğin artırılması olanaklı görülmektedir.

Öğrenciler alt sosyo-ekonomik gruplardan gelen ailelerin çocuklarının önemli bir bölümünün üniversite düzeyine kadar ulaşamamasını, yükseköğretimden yararlanan öğrencilerin maliyetlere katılımı için gerekçe olarak görmekteyiz. Yine yükseköğretim hizmetinden hiçbir zaman yararlanamayacak olanların eğitimin kişisel getirileri karşılığı olabilecek maliyetlere herkesin vergi vererek katılmasını onaylamamaktadırlar. Bu araştırmanın birinci alt probleminin de ortaya koyduğu gibi, öğrencilerin sosyo-ekonomik özelliklerinin dağılımı ile toplam nüfusun sosyo-ekonomik özelliklerinin dağılımının birbirlerinden farklıdır. Bunun anlamı, yükseköğretimden bazı kesimler farklı oranlarda yararlanmaktadırlar ve bu durum bazı gruplar lehine yüksektir. Öğrencilerin bu adalet ilkesine uygun davrandıkları, bir hizmetten yararlananların, o hizmetin bedelini ödemeleri gerektiği ilkesini benimsedikleri biçiminde yorumlanabilir. Bu durum, yararlanmada eşitlik sağlansa da, maliyetlerin paylaşımında adalet sağlama bakımından anlamlı görülebilir.

Ortalama aralık değeri "Kısmen Katılıyorum" seçeneğine karşılık gelen maddelere yönelik hiç katılmıyorum ve pek katılmıyorum biçimindeki değerlendirmelerin yüzdeleri dikkate değer biçimde yüksektir. Bu değerlendirmeler %25 ile %45.6 arasında değişmektedir. Bu seçeneğe karşılık gelen maddelerden bazıları, yükseköğretimin kim tarafından nasıl sunulması ve maliyetlerinin nasıl karşılanması gerektiğine ilişkindir.

Bu maddeler içinde en ilgi çekici nokta, yükseköğretim hizmetinin sunulmasında piyasa modelini savunanların görüşlerine temel olarak aldıkları, öğrencilerin (ve aileleri) ancak bir bedel öderse yükseköğretim hizmetinden daha iyi yararlanabilecekleri görüşünün diğer maddelerle karşılaştırıldığında, en alt düzeyde benimsenmiş olduğu görülmektedir.

c. ergin ikinci

Öğrencilerin yarıya yakın bir bölümünün (%45.6) bu gerekçeyi benimsememektedir. Bu durum, öğrencilerin yarıya yakın bir bölümünün yükseköğretimden yararlanmayı ödenecek ekonomik bedel ile değil, başka etkenlerle ilişkilendirdikleri biçiminde değerlendirilebilir. Yükseköğretimin kişisel getirilerinin çok önemli görülmesi, bu getirilere ulaşma isteği, ailenin eğitim düzeyi, toplumsal beklenti vb. öğrencilerin güdülenmesini ödedikleri bedelden daha fazla etkiliyor olabilir. Başarı etkenlerini ekonomik bedelle sınırlamak da zorlayıcı olabilir. Bilindiği gibi, bu bedeli kendisi ödemeyenler ya da kolayca ödeyebilenler için, yükseköğretimin belirli bir bedel ile sunulması etkinliği artırıcı olmayabilir.

Bazı araştırma sonuçları da yükseköğretimden yararlanma düzeyinin yalnızca ekonomik etkenlerce belirlenmediğini, aynı zamanda yararlanacak olanların parasal geliri, zevkleri, tercihleri, sosyo-ekonomik özellikleri, bir tüketim ya da yatırım olarak algılama biçimi ile etkilendiğini ortaya koymaktadır (Leslie ve Brinkman 1987:181-204).

Yükseköğretimin Finansmanına İlişkin Bulguların Bazı Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Aşağıdaki satırlarda, yükseköğretimin finansmanına öğrencilerin katılımını öngören yaklaşımların gerekçelerine ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından karşılaştırılmasına ilişkin bulguların kısa özetine ve değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Yükseköğretimin finansmanına ilişkin öğrenci görüşleri devam edilen üniversiteye göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Fark ailelerinin gelir durumunun tersine, EÜ öğrencileri yönünde gerekçelere daha yüksek düzeyde katılım biçimindedir. Bu durum, EÜ'nde ikinci öğretim programlarına devam eden öğrencilerin sayısının daha fazla olmasıyla açıklanabilir. Bilindiği gibi bu öğrenciler zaten yükseköğretim hizmetinden daha yüksek bir maliyetle yararlanmaktadırlar. Ancak, bu araştırmanın bir başka bulgusu da öğrencilerin ailelerinin gelir durumlarının öğretim biçimine göre anlamlı bir farklılık göstermediği yönündedir.

Yükseköğretimin finansmanına ilişkin görüşler, öğrenim görülen programa göre de farklılık göstermektedir. Önlisans programları muhasebe ve büro yönetimi ile lisans programları elektronik ve İngiliz dili ve edebiyatı (İDE) öğrencileri tıp programı öğrencilerinden, İDE programı öğrencileri matematik ve tarih programlarının öğrencilerinden daha üst düzeyde gerekçeleri benimsemektedirler.

c. ergin ikinci

Öğrencilerin görüşleri devam edilen programın öğretim biçimine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ve fark ikinci öğretim öğrencileri yönünde daha yüksektir. İkinci öğretim öğrencileri zaten maliyetlere daha fazla katkıda buldukları için bu sonuç beklendik bir durum olarak değerlendirilebilir.

Kız öğrenciler yükseköğretimin maliyetlerine öğrencilerin katılımı yönündeki gerekçeleri erkeklerden daha fazla benimsemektedirler. Bu durum, kız öğrencilerin daha üst gelir grubuna ait ailelerden gelmeleri ile ilişkilendirilebilir. Ancak, alanyazında kız öğrencilerin dezavantajlı grup olarak değerlendirildiğine dikkat edilmesi gerekir.

Öğrencilerin yükseköğretimin finansmanına ilişkin görüşleri anne ve babalarının eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Öğrencilerin yükseköğretimin finansmanına ilişkin görüşleri ailelerinin gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Farkın düşük gelir grubu öğrenciler ile üst gelir grubuna ait öğrenciler arasında olduğu ve üst gelir grubundan öğrencilerin gerekçeleri daha yüksek oranlarda benimsedikleri saptanmıştır. Öğrencilerin belirli bir bedel ile yükseköğretimden yararlanmaları durumunda, alt gelir gruplarından gelen öğrencilerin olumsuz etkilenmeleri olasıdır. Bu durumdaki öğrenciler bu maliyetleri karşılamakta güçlük çekebilecekleri için bu tür bir kaygıyla hareket etmiş olabilirler.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma bulguları, öğrencilerin yükseköğretim hizmetini yarı-kamusal bir mal olarak algıladıklarını ve yükseköğretimin maliyetlerine öğrencilerin katılımını öngören yaklaşımların gerekçelerini büyük ölçüde benimsediklerini ortaya koymaktadır.

Bu sonuca dayalı olarak, (1) yükseköğretimin getirilerini temele alan bir yaklaşımla finanse edilmesi ve maliyetlerinin yararlananlar arasında eşitlikçi bir biçimde paylaşılması yönünde düzenlemelerin yapılması ve (2) öğrencilerin zihinsel özellikler ve yetenek temeline dayalı olarak yükseköğretimden yararlanabilmesi için, yükseköğretim öncesi dönemlerde nitelikli eğitimin ve alt sosyal kesimlerden gelen ya da ödeme gücü olmayanlara yönelik yardımların (kredi, burs, bağış vb.) yaygınlaştırılması yönünde düzenlemelerin yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akalın, G. "Üniversite Harçları: Türkiye'de Yükseköğretim Hizmetinin Fiyatlandırılması." **Amme İdaresi Dergisi**. Cilt 30, Sayı 3, Eylül: 49-76, 1997.
- Anderson, C. A. "Social Selection in Education and Economic Development." EDT Series 82. Washington, D. C.: World Bank 1987.
- Benson, C. "Educational Financing" G. Psacharopoulos (Ed.), **Economics of Education Research and Studies**. Oxford: Pergamon Press, s:426,1987.
- Bishop, G. **Alternative Strategies for Education**. London: Macmillan Publishers Ltd. 1989.
- Blaug, M. "Distributional Effects of Higher Education Subsidies." **Economics of Education Reviews**. Vol. 2, No. 3, 1983.
- Blaug, M. and M. Woodhall. "Patterns of Subsidies of Higher Education in Europe." **Higher Education**. Vol. 7: 210,1978.
- Bowman, M.J. ve Others. **The Political Economy of Public Support of Higher Education: Studies in Chile, France and Malaysia**. Washington: The World Bank, Education Department 1984.
- Coombs, P. H. **Future Critical World Issues in Education**. International Council for Educational Development, Essex, USA, 1981.
- Coombs, P.H. and J. Hallak, **Cost Analysis in Education**. The John Hopkins University Press 1987.
- Cumhurbaşkanlığı. **Üniversitelerimizin Temel Sorunları: Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite**. Ankara: Cumhurbaşkanlığı, 23.6.1996.
- DİE. **Türkiye İstatistik Yıllığı 1995**. Ankara: DİE1996.
- Eicher, J.C. ve T. Chevaillier. "Rethinking the Financing of Post-Compulsory Education." **Higher Education in Europe**, Vol. 7, No. 1: 6-32, 1992.
- James, E. and G. Benjamin 1987 "Educational Distribution and Income Distribution through Education in Japan." **Journal of Human Resources**. 22 (4) Fall, 469-89.
- Kalman, M. "Mother's Occupational Status and Children's Schooling." **American Sociological Review**. Vol. 59, April 1994.
- Le Grand, J. "Middle Class Use of the British Social Services." R. E. Goodin ve J. Le Grand (Ed.) **Not Only the Poor**. London: George Allen and Unwin 1987.

c. ergin ikinci

- Leslie, L. and P. T. Brinkman, "Student Price Response in Higher Education." **Journal of Higher Education**. Vol. 58: 181-204,1987.
- MEB. **Cumhuriyetin 75. Yılında Gelişmeler ve Hedefler**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, s: 227 1998.
- ÖSYM. **1991-Yükseköğretime Öğrenci Yerleştirme Sınavı: Adayların Sosyo-Ekonomik Özellikleri ve Sınavdaki Başarıları**. Ankara: ÖSYM Yayınları-6,1992.
- Özgüven, E. **Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarılarını Etkileyen Zihinsel Olmayan Faktörler**. Ankara: H.Ü. Basımevi 1974.
- Psacharopolous, G. "The Economics of Higher Education in Developing Countries." **Comparative Education Review**. Vol. 26, No. 2, 1982.
- Schultz, T. "Investment in Human Capital." **American Economic Review**. Vol. 51, No. 1: 1-17 1961.
- Tatlıoğlu, İ. **Yükseköğretimde Finansman Sorunu ve Borçlanma Yöntemi**. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa: UÜ 1990.
- Tilak, J. G. B. and N. V. Varghese. "Discriminatory Pricing in Education." Occasional Paper No. 8. New Delhi: National Institute of Educational Planning and Administration1985.
- Tilak, J. B. G. "Education and Its Relation to Economic Growth, Poverty and Income Distribution Part Evidence and Further Analysis." The World Bank Discussion Paper. No. 46, Washington, D.C. 1989.
- Woodhall, M. "Economics of Education: A Review." G. Psacharopoulos (Ed.), **Economics of Education Research and Studies**. Oxford: Pergamon Press, 1-8 1987.
- World Bank. **World Development Report 1988**. Washington, D.C. 1988.
- YÖK. **Türk Yükseköğretim Sistemi: 1994-1996'ya Gelişmeler**. Ankara: YÖK Yayını, 1996.